

УДК 821.161.1.09 – 31

ЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ В РОСІЙСЬКОМУ РОМАНІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

**(Кушнірова Т.В. Романні обрії російської літератури
першої третини ХХ століття: монографія / Т.В. Кушнірова.
– Полтава : Видавець Шевченко Р.В., 2012. – 348 с.)**

Фундаментальні дослідження, присвячені жанрам і стилям, зокрема жанру роману, наразі є актуальними в сучасному літературознавстві. У полі зору дослідників потрапляє і особистість митця, і різноманітні ракурси його світобачення, і реінтерпретація творів. Хочеться підкреслити: дані спроби зближення надзвичайно важливі для сучасного читача, який перебуває в інформаційному полі кількох дисциплін: філософії, філології, культурології, історії. Протягом усього розвитку літератури дослідники неодноразово намагалися закласти під-

валини єдиної жанрової класифікації, однак проблема типології роману залишається актуальною й наразі.

За словами М.Бахтіна, роман, на відміну від інших жанрів, є унікальною категорією, оскільки залишається єдиним «неканонічним» жанром, тобто таким, що не має визначеної системи ознак, які постійно повторюються, а має лише певний внутрішній зміст, що поєднує постійні критерії зі змінними. «Неканонічність» роману ще яскравіше проявляється на межі ХІХ-ХХ століть і на початку ХХ, коли індивідуально-авторська свідомість була «єдиним і головним каноном» (С. Аверінцев), що породжувала розмаїття жанрових форм. Тому запропонована Т.В. Кушніровою тема монографії вбачається нам вельми важливою і сучасною.

Дослідження вирізняється широтою охоплення російської романістики початку ХХ століття в культурологічному й історико-літературному контексті доби. Об'єктом дослідження є романні форми в російській літературі 1900-1930-х років, представлені у творчості А. Аверченка, Л. Андрєєва, М. Арцибашева, А. Белого, І. Буніна, О. Беляєва, М. Булгакова, О. Гріна, М. Горького, В. Вересаєва, Є. Замятіна, І. Ільфа і Є. Петрова, В. Короленка, В. Обручева, Ф. Сологуба, Д. Мережковського, В. Набокова, А. Платонова, О. Толстого, І. Шмєльова та ін. Монографія вирізняється чіткою структурою, концептуальністю, глибиною і масштабністю осмислення винесених на розгляд проблем. У вступі простежено тенденції сучасного літературного процесу, досліджено особливості розвитку романних форм межі століть та першої третини ХХ століття. Проаналізовано екстралітературні (вплив філософії, мистецтва, соціально-історичної ситуації) та іманентні (вплив різних родів, жанрів, провідних напрямів, течій тощо) чинники розвитку російського роману 1900-1930-х років.

Особливе зацікавлення викликає принципово новий підхід до російського роману першої третини ХХ століття на основі виокремлення специфічного романного хронотопу, який виконує структуроутворювальну функцію: виводить взаємозв'язок між просторами автора-творця і героя, проявляє цінність просторово-часових образів і представляє макросвіт героїв у єдності просторових і часових аспектів.

Нас особливо зацікавив перший розділ монографії, що репрезентує тип роману, який ґрунтується на біографічному модусі, коли вся проблематика, пов'язана зі сприйняттям дійсності, інтерпретацією художнього досвіду, переноситься у сферу міжособистісних стосунків. Закономірно об'єктом монографії стають діалогічні стосунки між автором і читачем, представлені в романах з домінантним реальним хронотопом («Санин» М. Арцибашева, «Жизнь Клима Самгина» М. Горького, «Машенька» В. Набокова), з міфопоетичною традицією («Сашка Жегулев» Л. Андрєєва, «Пути небесные» І. Шмєльова). Не залишаються поза увагою дослідниці й ті твори, в яких автор переніс увагу із подієвої площини оповіді на дослідження внутрішнього світу особистості – «Я»-роман («Крещеный китаец» А. Белого, «Жизнь Арсеньева» І. Буніна). Не можна не погодитися з твердженням авторки про те, що дуальність оповідача провокує дуальність інших змістовних компонентів: хронотопу, мотивної організації (мотиви батька і матері, сходу-заходу, дитинства-старості), символіки, ейдології тощо. Для хронотопу даного різновиду характерний мотив пам'яті, спомину, що актуалізує слова-лейтмотиви «пам'ятаю», «згадую», «відчуваю». Саме ця риса визначалася нами в літературі еміграції як «мемоцентризм» російської літератури.

Вирішення теоретичних завдань пов'язано з окресленням нарративних стратегій, характерних для романних форм першої третини ХХ століття. Авторка наголошує, що в літературі даної доби окреслилися нові форми нарації: різноманітні прийоми репрезентації дійсності, особливості формування подієвого ряду, типи фокалізації (Ж. Женетт), засоби відтворення внутрішнього світу персонажів. В основі наратологічного аналізу художнього дискурсу – дослідження внутрішньо текстової комунікації твору, актуалізація діалогу автора і реципієнта. Наратор не просто повідомляє про події, але й констатує, інтерпретує їх як значущу частину цілого, що реалізується у процесі систематизації зв'язків між елементами сюжету, інстанціями наратора (героя, автора, другорядних персонажів). У наративній структурі тексту віддзеркалюються особливості існування людини в часопросторі, втілюється процес її самопізнання і світорозуміння. У монографії досліджено зміни функціонального статусу наратора (ракурс автора, героя, «дійсності»), жанрово-стильові константи та доміанти, хронотопічні зрощення, риторичність, що складають наративну структуру тексту, яка впливає на модифікацію творів.

Вперше авторка монографії визначила типологічні різновиди романних форм в контексті історико-літературного процесу, дослідила хронотопи, жанрові доміанти, константи, які впливають на окреслення жанрової модифікації російського роману першої третини ХХ століття. Також Т.В. Кушніровою визначені поетикальні риси романних форм 1900-1930-х років і вплив на них екстра-літературних й іманентних факторів. Дослідниця послідовно доводить, що для більш глибокого розуміння творчості письменників першої третини ХХ століття жанрову типологію російського роману необхідно розглядати з урахуванням міжродової та міжжанрової дифузії, а також класичних традицій і новаторства митців.

Важко не погодитись із роздумами Т. Кушнірової про те, що перша третина ХХ століття ознаменована появою нових міжжанрових форм (роман-повість, роман-есе, роман-міф, роман-притча), жанрово-родових (роман-епопея, роман-симфонія, роман-містерія, роман-кіносценарій), жанрово-стильових (роман-сповідь, роман «плину свідомості», роман-ретроспекція, роман-колаж, роман-портрет, роман-гіпотеза) модифікацій. Звісно, твердження авторки потребують детального розгляду, оскільки типологічне зіставлення романних форм – одна з провідних проблем сучасного літературознавства. Однак дібранний матеріал доводить можливість авторської концепції.

Необхідно зазначити, що монографія Т.В. Кушнірової відкриває нові перспективи для подальшого дослідження літератури ХХ століття, що підтверджується великою кількістю публікацій з теми даного дослідження.

ОКСАНА РЕЗНИК,

доктор філологічних наук, професор

Одержано 14.08.2012 р.